

Monitor bouwketen

Najaar 2023

eib

Economisch Instituut
voor de Bouw

Het auteursrecht voor de inhoud berust geheel bij de Stichting Economisch Instituut voor de Bouw. Overnemen van de inhoud (of delen daarvan) is uitsluitend toegestaan met schriftelijke toestemming van het EIB. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

December 2023

Monitor bouwketen

Najaar 2023

Natasha Spijker

Inhoudsopgave		
Conclusies op hoofdlijnen		5
1	Bouwketen	7
2	Architectenbureaus	13
3	Ingenieursbureaus	15
4	Bouwbedrijven	17
5	Installatiebedrijven	19
Bijlage A De opbouw van de monitor		21
Bijlage B Extra vragen Monitor Bouwketen		23

Conclusies op hoofdlijnen

De Monitor Bouwketen beschrijft halfjaarlijks de recente conjuncturele ontwikkelingen in de bouwketen. De bouwketen is in deze rapportage in vier schakels verdeeld: architectenbureaus, ingenieursbureaus, bouwbedrijven en installatiebedrijven.

Recente economische ontwikkelingen

Volgens het CBS is de Nederlandse economie in het derde kwartaal van 2023 met 0,2% gekrompen ten opzichte van het tweede kwartaal van 2023. De toegevoegde waarde daalde het sterkst in de sector energievoorziening, namelijk met 7,4%. In de bouwnijverheid trad een lichtere daling van 0,4% op.

De werkgelegenheid in de bouwnijverheid is in het derde kwartaal van 2023 uitgekomen op 506 duizend personen, waarvan 349 duizend werknemers. Het aantal openstaande vacatures in de bouwnijverheid ligt op 75 vacatures per duizend banen, twee minder dan in het derde kwartaal van 2022. Voor oktober 2023 rapporteerde het UWV 2.454 lopende WW-uitkeringen in de bouwnijverheid, ruim 440 meer dan in oktober 2022.

Conjunctuur bouwketen

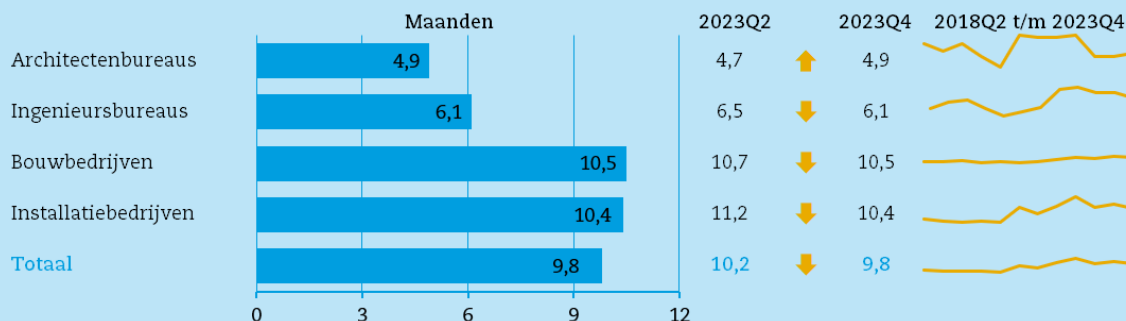
De meeste conjunctuurindicatoren voor de gehele bouwketen laten een daling zien ten opzichte van de voorjaarsmeting. De orderportefeuilles zijn bij de meeste schakels gedaald, maar bij architectenbureaus trad een lichte stijging op. De omzetverwachting is bij architectenbureaus en installatiebedrijven verbeterd, al is deze bij architectenbureaus wel nog steeds per saldo negatief. Bij ingenieursbureaus zijn ondernemers negatiever gestemd over de omzet en in de bouwnijverheid is de omzetverwachting gestabiliseerd. De verwachtingen van bedrijven over het personeelsbestand zijn bij de meeste schakels licht verslechterd.

Stand van de conjunctuur per schakel in de bouwketen

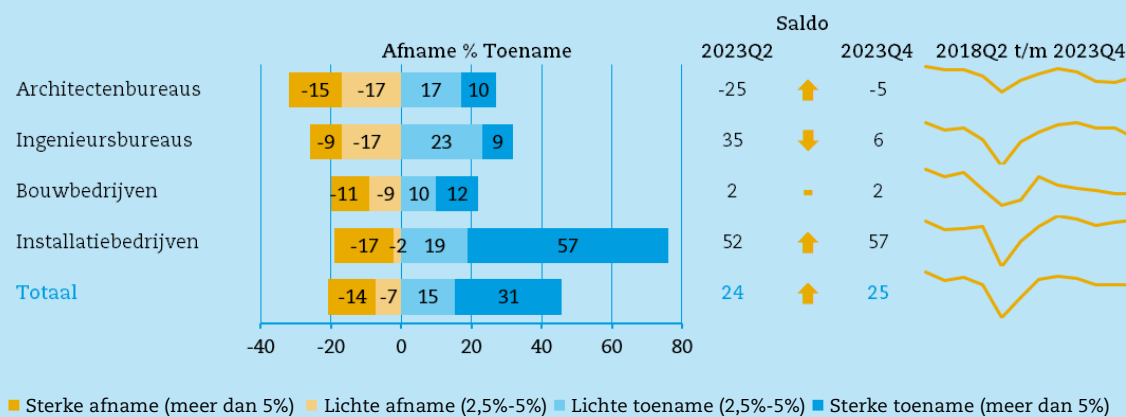
- **Architectenbureaus** – De gemiddelde werkvoorraad is ten opzichte van de voorjaarsmeting met twee tiende maand toegenomen naar 4,9 maanden werk. De verwachtingen rondom de omzet en het personeel zijn negatief; een derde van de bureaus verwacht een afname van de omzet, terwijl 27% een hogere omzet verwacht. Daarnaast verwacht 15% een kleiner personeelsbestand in de komende maanden, 8% verwacht een uitbreiding.
- **Ingenieursbureaus** – Bij de ingenieursbureaus is de gemiddelde werkvoorraad ten opzichte van de voorjaarsmeting met vier tiende maand afgenomen tot 6,1 maanden werk. Ongeveer een derde van de bureaus verwacht een hogere omzet, terwijl een kwart een lagere omzet verwacht. De verwachtingen over het personeelsbestand zijn ongeveer gelijk gebleven: per saldo verwacht 12% van de bureaus een uitbreiding van het personeelsbestand.
- **Bouwbedrijven** – De bouwbedrijven zien de gemiddelde werkvoorraad ten opzichte van de voorjaarsmeting met twee tiende maand afnemen. Daarmee bedroeg de werkvoorraad 10,5 maanden werk. Per saldo verwacht 2% van de bedrijven personeel aan te nemen, tegenover 5% in de voorjaarsmeting. De omzetverwachting is niet sterk veranderd. Per saldo verwacht 2% van de bouwbedrijven een toename van de omzet.
- **Installatiebedrijven** – De gemiddelde werkvoorraad is met acht tiende maand gedaald naar 10,4 maanden werk. De verwachtingen omtrent de omzet zijn positiever dan in de voorjaarsmeting. Per saldo verwacht 57% een omzetsstijging tegenover 52% in de voorjaarsmeting. De verwachtingen rondom uitbreiding van het personeelsbestand blijven hoog, maar zijn licht gedaald. Per saldo verwacht 80% personeel aan te nemen, waar dit in het voorjaar 83% was.

Dashboard conjunctuur bouwketen

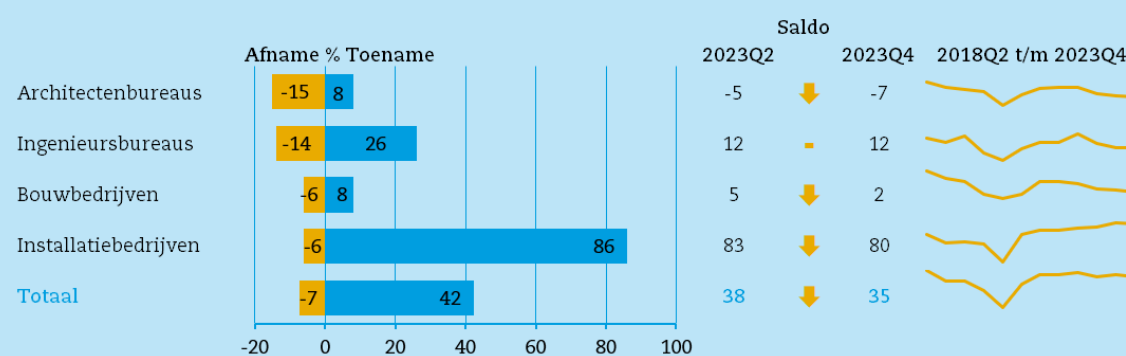
Orderportefeuille

Verwachting van bedrijven over de omzet 4^e kwartaal

Verwachting van bedrijven over het personeelsbestand 4^e kwartaal

Bron: EIB, MC/Techniek Nederland, Panteia/Kon. BNA, Panteia/Kon. NIngenieurs

---

1 Bouwketen

Dit hoofdstuk beschrijft de conjunctuur in de bouwketen. Het eerste deel geeft een beeld van de recente ontwikkelingen van de toegevoegde waarde, faillissementen, werkgelegenheid en werkloosheid. Vervolgens komen de huidige orderportefeuilles in de bouwketen aan bod. Tot slot worden de ontwikkelingen beschreven die ondernemingen in de bouwketen verwachten ten aanzien van hun omzet en personeelsbestand.

1.1 Recente ontwikkelingen

Economische groei

Volgens de eerste cijfers van het CBS is het bruto binnenlands product (bbp) in het derde kwartaal van 2023 met 0,2% gekrompen ten opzichte van het tweede kwartaal van 2023. De uitvoer van goederen en diensten is met 1,6% gedaald, terwijl de invoer met 2,3% afnam. Daarnaast zijn de bruto investeringen in vaste activa met 1,8% teruggelopen ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Ten opzichte van het derde kwartaal van 2022 is het bbp met 0,6% gekrompen.

In de meeste Nederlandse bedrijfstakken daalde de toegevoegde waarde in basisprijzen¹ in het derde kwartaal van 2023 ten opzichte van het voorgaande kwartaal. De sterkste daling trad op in de sector energievoorziening (7,4%), maar ook de bedrijfstak cultuur, recreatie en overige diensten droeg bij aan de krimp (2,5%). Ook de sector bouwnijverheid droeg negatief bij, met een daling van 0,4% ten opzichte van het tweede kwartaal van 2023. Daarentegen trad een sterke stijging van 11,5% op in de sector delfstoffenwinning.

Faillissementen

In het derde kwartaal van 2023 zijn 122 bedrijven in de bouwnijverheid (bouwbedrijven en installatiebedrijven) en 14 architecten- en ingenieursbureaus failliet verklaard. In hetzelfde kwartaal een jaar eerder waren dit er respectievelijk 88 en 12. Met in totaal 136 gefailleerde bedrijven in de bouwketen in het derde kwartaal van 2023 ligt het aantal faillissementen nog steeds lager dan in de kwartalen voor het begin van de coronacrisis. In de laatste vier kwartalen is er in de gehele bouwketen 493 maal faillissement uitgesproken, 126 meer dan in de vier kwartalen daarvoor.

In het derde kwartaal van 2023 zijn er ongeveer 9.300 bedrijven in de totale bouwketen opgericht. Dit zijn er ongeveer 200 meer dan in hetzelfde kwartaal van 2022. Meer dan 95% van de oprichtingen betreffen bedrijven met maximaal 1 werkzame persoon. De overige oprichtingen betreffen bijna alleen bedrijven met 2 tot 10 werkzame personen. Slechts 10 van de opgerichte bedrijven hadden meer dan 10 werkzame personen. Het aantal opheffingen in de bouwketen ligt in hetzelfde kwartaal op bijna 3.350, 800 meer dan een jaar eerder. Ook het aantal opheffingen betrof bijna volledig bedrijven met maximaal 10 werkzame personen. Van de opgeheven bedrijven waren er 25 bedrijven met meer dan 10 personen in dienst, waarvan 15 bedrijven in de bouwnijverheid.

Werkgelegenheid

In het derde kwartaal van 2023 kwam het aantal werknemers in de bouwnijverheid volgens gegevens van het CBS ongeveer uit op 349 duizend. Ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2022 betekent dit een stijging van ongeveer 6.000 werknemers. In totaal zijn er in het derde kwartaal van 2023 ongeveer 506 duizend werkenden (werknemers en zelfstandigen) actief in de bouw. Het aantal openstaande vacatures in de bouwnijverheid bedraagt in het derde kwartaal van 2023 ongeveer 75 vacatures per duizend banen. Daarmee is dit het tweede kwartaal op rij dat de vacaturegraad weer is gestegen. Ten opzichte van vorig jaar is het aantal openstaande vacatures met 2 vacatures per duizend banen gedaald. Wel blijft de vacaturegraad in historisch

---

¹ De toegevoegde waarde wordt gedefinieerd als het totaal van lonen, salarissen, afschrijvingskosten, rentekosten en resultaat voor belasting (omzet minus ingekochte goederen en diensten).

perspectief op een hoog niveau liggen. Het aantal banen voor werknemers is volgens het CBS met 6.000 gestegen ten opzichte van het derde kwartaal van 2022.

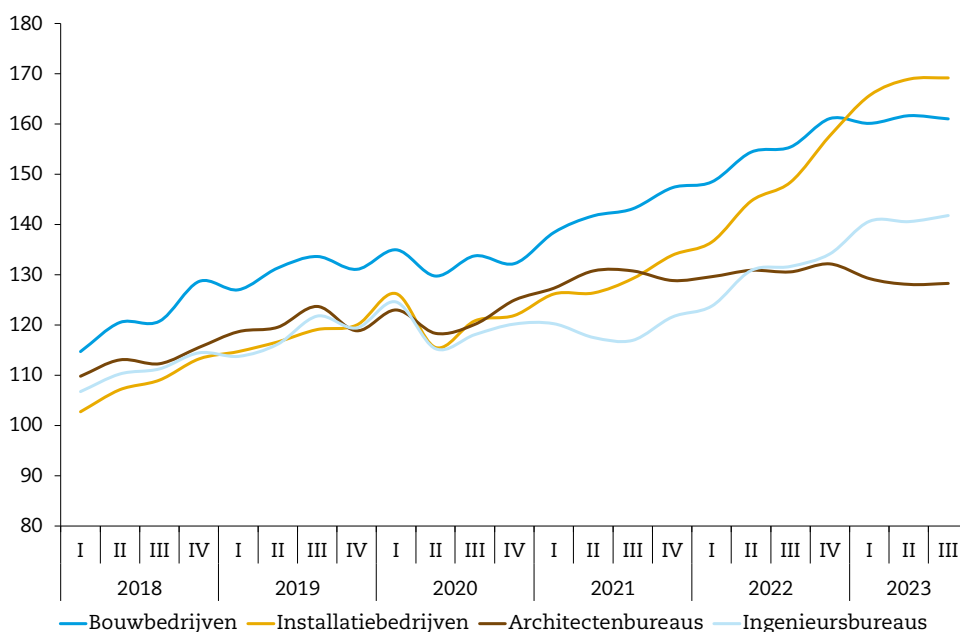
Werkloosheid

Voor oktober 2023 rapporteerde het UWV 2.454 lopende WW-uitkeringen binnen de bouwnijverheid, ruim 440 meer dan in oktober 2022. Het aantal werklozen volgt een seizoenspatroon; in maart en april begint het aantal lopende uitkeringen meestal terug te lopen na een hoogtepunt in januari en februari. De totale werkloze beroepsbevolking bedroeg volgens de seizoensgecorrigeerde cijfers van het CBS ongeveer 366 duizend mensen in het derde kwartaal van 2023, oftewel 3,6%. Ten opzichte van het derde kwartaal van 2022 is de totale werkloosheid ongeveer gelijk gebleven.

Ontwikkelingen omzet

Figuur 1.1 laat de seizoensgecorrigeerde ontwikkeling van de omzetwaarde van de afzonderlijke schakels binnen de bouwketen zien. Binnen de meeste schakels is de omzet in het derde kwartaal van 2023 licht gestegen ten opzichte van het tweede kwartaal. Enkel bij de bouwbedrijven is de omzet in het derde kwartaal lager dan in het voorgaande kwartaal. De omzet bij de installatiebedrijven stijgt nu al dertien kwartalen op rij.

Figuur 1.1 Ontwikkeling (seizoensgecorrigeerde) omzet per schakel binnen de bouwketen, 2018Q1-2023Q3, 2016=100, lopende prijzen

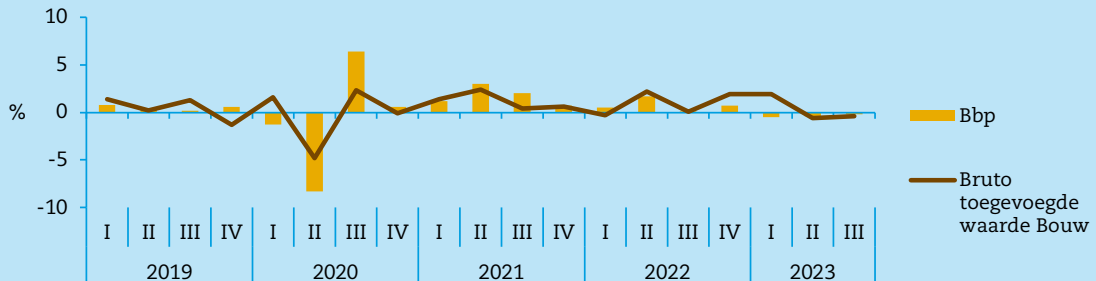

Bron: CBS, EIB

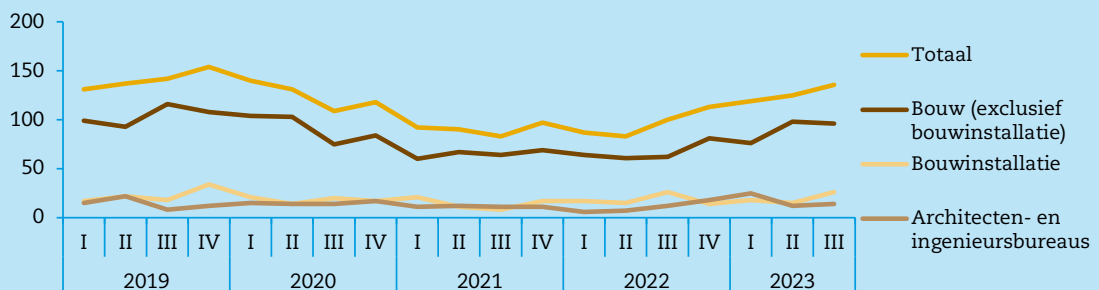
Dashboard recente ontwikkelingen

Economische groei

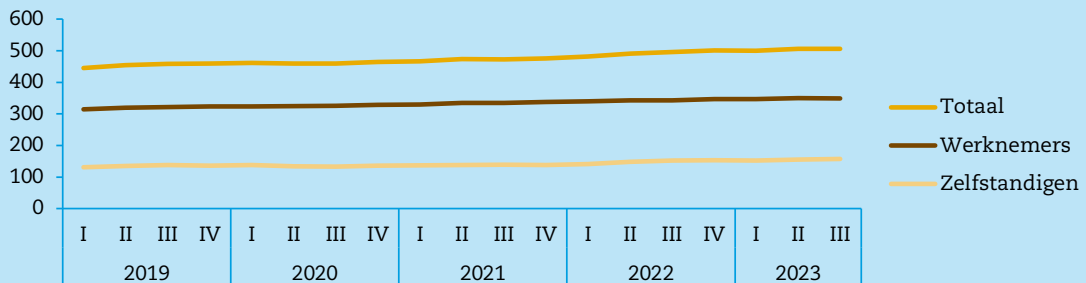
Volume-ontwikkeling bbp en toegevoegde waarde in de bouw, kwartaal op kwartaal mutaties in procenten

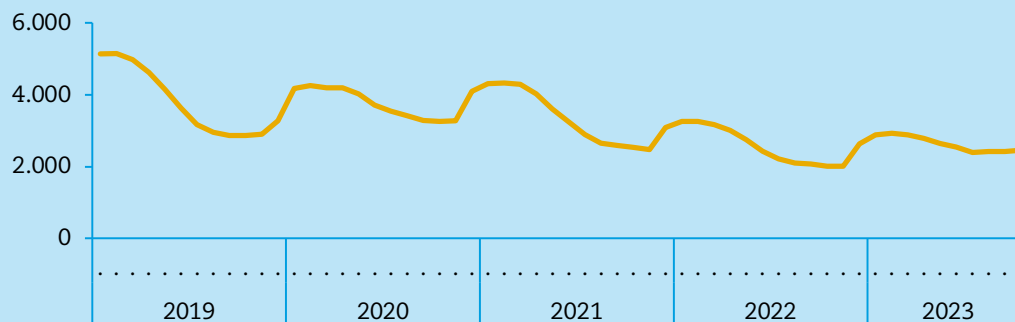
Aantal faillissementen in de bouwketen

Werkgelegenheid in de bouwnijverheid, in personen x 1.000

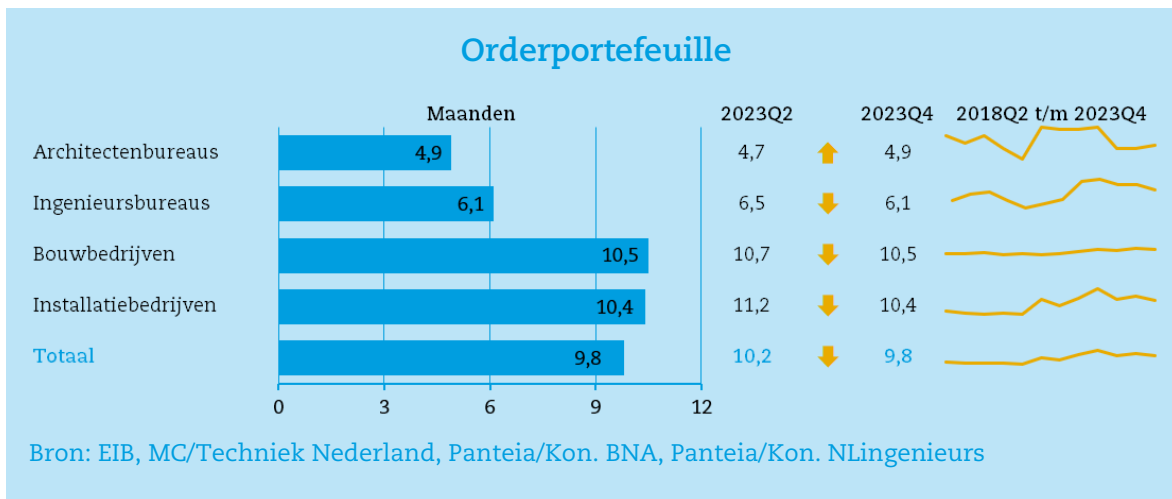
Aantal personen met een WW-uitkering in de bouwnijverheid

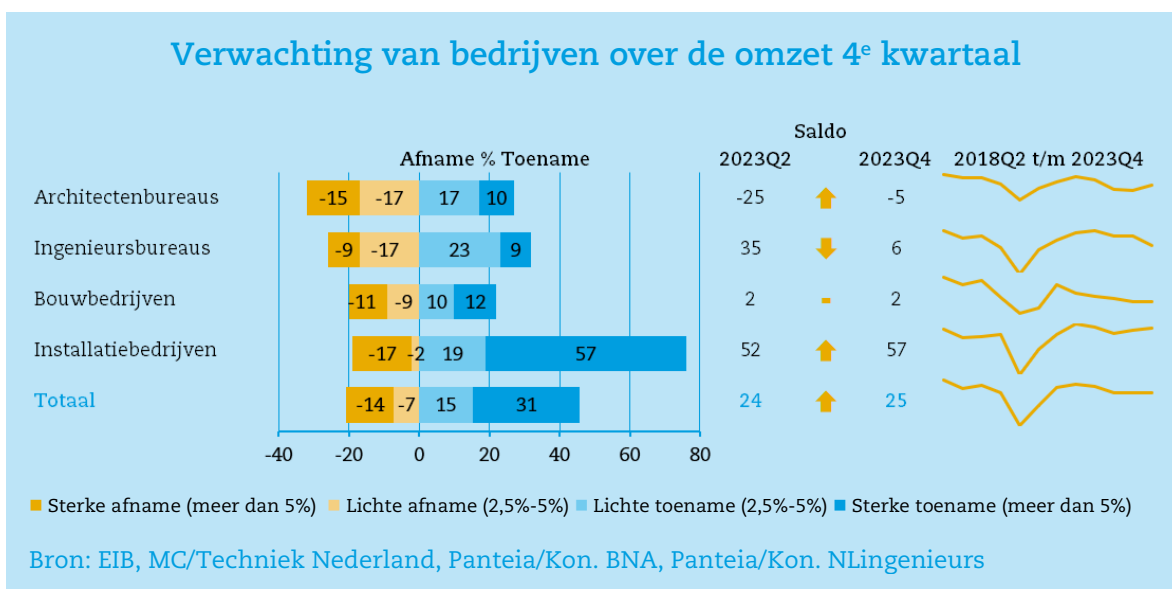
Bron: CBS, UWV, bewerking EIB

1.2 Conjunctuur bouwketen

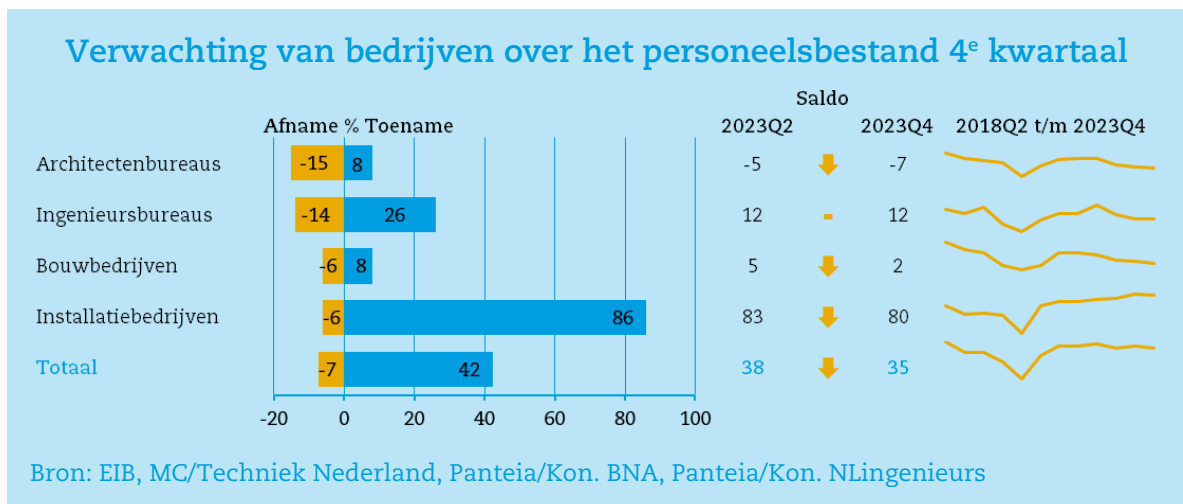
De meeste conjunctuurindicatoren voor de bouwketen als geheel laten een daling zien ten opzichte van de voorjaarsmeting. De oorzaak hiervan is niet eenduidig. Bij de ingenieursbureaus en bouwbedrijven nemen alle indicatoren af of blijven gelijk. Bij de installatiebedrijven en architectenbureaus zijn ondernemers positiever gestemd over de omzetverwachting en daarnaast is bij de architectenbureaus sprake van een stijging van de gemiddelde werkvoorraad. Alle veranderingen die hieronder worden besproken, zijn ten opzichte van de voorjaarsmeting van 2023.

De gemiddelde werkvoorraad in de bouwketen is in de najaarsmeting met vier tiende maand gedaald en uitgekomen op 9,8 maanden werk. De sterkste daling is te vinden bij de installatiebedrijven. Na een stijging van zeven tiende maand in de voorjaarsmeting, is er nu sprake van een daling van acht tiende maand, waardoor de gemiddelde werkvoorraad uitkomt op 10,4 maanden. Bij de bouwnijverheid nam de gemiddelde werkvoorraad met twee tiende maand af, waardoor deze net boven het niveau van dat van installatiebedrijven uitkomt. Ook ingenieursbureaus kampten met een daling van de orderportefeuilles. Hier nam de werkvoorraad met vier tiende maand af ten opzichte van de voorgaande meting. Bij de ingenieursbureaus is er gemiddeld 6,1 maanden aan werk. Voor de architectenbureaus geldt dat de orderportefeuilles juist zijn gestegen ten opzichte van de voorjaarsmeting. Hier kwam de gemiddelde werkvoorraad uit op 4,9 maanden werk.

De omzetverwachting van de bedrijven in de bouwketen is licht gestegen. Bijna de helft van de bedrijven verwacht een toename van de omzet, terwijl ongeveer één op de vijf bedrijven een afname verwacht. Kijkend naar de verschillende schakels zijn er grote verschillen. De architecten zijn als enige schakel per saldo negatief gestemd, wat inhoudt dat meer ondernemers een afname van de omzet verwachten dan een toename. Wel zijn de architectenbureaus per saldo een stuk positiever gestemd dan in de voorjaarsmeting; per saldo verwacht 5% van de architecten een afname, tegenover een kwart in de voorgaande meting. De bouwbedrijven zijn per saldo nagenoeg neutraal gestemd, net als in de voorjaarsmeting; de positief en negatief gestemde ondernemers ontlopen elkaar niet veel. Bijna drie op de vijf bouwbedrijven verwacht een onveranderd omzetsniveau in het 4^e kwartaal. De ingenieursbureaus en installatiebureaus zijn opnieuw per saldo positief gestemd. De verwachting over de omzet is bij de ingenieurs wel fors verslechterd ten opzichte van de laatste meting. Van de ingenieursbureaus verwacht per saldo 6% een toename van de omzet, tegenover 35% in het 2^e kwartaal. Bij de installatiebedrijven zijn ondernemers per saldo iets positiever gestemd dan in de vorige meting. Per saldo verwacht bijna drie op de vijf bedrijven een stijging van de omzet; in de vorige meting was dit nog 52%.

De verwachting omtrent het personeelsbestand voor de bouwketen als geheel is licht verslechterd. Per saldo verwacht 35% van de bedrijven in de bouwketen een toename van het personeelsbestand, tegenover 38% in de voorjaarsmeting. De lichte daling is bij bijna alle schakels zichtbaar en bedraagt twee tot drie procentpunt. Van alle schakels zijn architectenbureaus als enige per saldo negatief gestemd over het personeelsbestand. Ongeveer 6% van de bureaus verwacht het personeelsbestand uit te breiden, terwijl ruim één op de tien bureaus een kleiner personeelsbestand verwacht. Bij de bouwbedrijven verwacht per saldo 2% een uitbreiding van het personeelsbestand, tegenover 5% in de voorgaande meting. Bij de installatiebedrijven zijn de ondernemers het meest positief gestemd. Hier verwacht bijna negen op de tien bedrijven een uitbreiding van het personeelsbestand, terwijl 5% een kleiner personeelsbestand verwacht. Bij de ingenieursbureaus is de verwachting over het personeelsbestand ongeveer gelijk gebleven ten opzichte van de laatste meting; per saldo verwacht ruim één op de tien bureaus een uitbreiding van het personeelsbestand.

2 Architectenbureaus

De gemiddelde werkvoorraad van de architectenbureaus is ten opzichte van de voorjaarsmeting van 2023 met twee tiende maand toegenomen en kwam uit op 4,9 maanden werk. De verwachtingen over zowel de omzet als het personeelsbestand zijn gedaald ten opzichte van de vorige meting. Ongeveer een derde van de bureaus verwacht een afname van de omzet in het vierde kwartaal, terwijl ongeveer 27% een hogere omzet verwacht. Van de architectenbureaus verwacht daarnaast 15% een kleiner personeelsbestand in het laatste kwartaal, tegenover 8% van de ondernemers die een groter personeelsbestand verwachten.

In tabel 2.1 staan de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. De verwachtingen over het belang per marktsector is ten opzichte van de voorjaarsmeting bij de meeste marktsectoren per saldo verslechterd. Bij drie van de acht sectoren is de verwachting per saldo negatief (woningen, kantoren en winkels). Ongeveer drie op de tien architecten verwacht het honorarium te zullen verhogen in het komende kwartaal, terwijl bijna één op de tien juist verwacht het honorarium te verlagen. De prijzen voor de diensten van architecten liggen in het derde kwartaal van 2023 gemiddeld 3,9% hoger dan in hetzelfde kwartaal het jaar ervoor.

Tabel 2.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, architectenbureaus

	2 ^e kwartaal 2023		4 ^e kwartaal 2023		
Orderportefeuille (aantal maanden)	4,7		4,9		
Belang ¹ per marktsector	omzet- aandeel ²	% –	% +	% –	% +
- Woningen	48%	26	24	33	27
- Kantoren	12%	24	13	33	13
- Winkels	3%	40	9	43	12
- Onderwijs	7%	11	31	13	29
- Gezondheidszorg	9%	7	33	8	38
- Stedenbouw	2%	13	36	15	36
- Gemengde projecten	5%	10	33	11	32
- Overig	14%	13	18	13	32
Ontwikkeling honorarium lopend kwartaal	17	31	8	28	
Prijsontwikkeling bij de architecten	2022-IV	2023-I	2023-II	2023-III*	
Prijsindexcijfers (index 2015 = 100)	120,2	121,8	122,7	123,6	
Jaarmutatatie (%)	3,2	3,4	3,6	3,9	

1 Hier worden alleen bureaus beschouwd die actief zijn in de betreffende sectoren

2 Gemiddelde omzetverdeling 2022, herwogen naar grootteklasse

* voorlopige cijfers

Bron: Panteia/Koninklijke BNA, CBS

3 Ingenieursbureaus

De ingenieursbureaus hebben gemiddeld 6,1 maanden aan werk in voorraad, een daling van vier tiende maand ten opzichte van de voorjaarsmeting. Ten opzichte van de voorgaande meting zijn de verwachtingen van de bureaus over de omzet per saldo minder positief. Ongeveer een derde van de ingenieursbureaus verwacht een hogere omzet, terwijl een kwart een lagere omzet verwacht. De verwachting van de ingenieursbureaus over het personeelsbestand is per saldo gelijk gebleven. Net als bij de voorjaarsmeting verwacht per saldo 12% van de bureaus een uitbreiding van het personeelsbestand. Drie op de vijf bureaus verwacht geen veranderingen, bij de vorige meting was dit nog ruim driekwart.

In tabel 3.1 worden de uitkomsten van een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren getoond. Per saldo is de verwachting over de tariefontwikkeling ten opzichte van de vorige meting verbeterd; ruim twee op de vijf bureaus verwacht dat de tarieven in de komende drie maanden zullen stijgen, terwijl ongeveer 3% verwacht dat de tarieven zullen dalen. Bij de voorjaarsmeting verwachtte ongeveer een kwart van de bureaus een stijging van de tarieven. Over de omzetontwikkeling per marktsegment zijn de ingenieursbureaus verdeeld; in drie van de acht marktsegmenten (Utiliteitsbouw, Installaties en Milieu advisering) zijn de ondernemers per saldo positiever dan in de voorjaarsmeting. Met name in de segmenten Utiliteitsbouw en Installaties is het sentiment sterk verbeterd. In het segment Projectmanagement is het aandeel bureaus dat een groei in de omzet verwacht toegenomen, maar is het aandeel bureaus dat een krimp verwacht ook gestegen. Bij de overige marktsegmenten is het sentiment wel nog steeds positief, maar verslechterd ten opzichte van een half jaar geleden.

Tabel 3.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, ingenieursbureaus

		2 ^e kwartaal 2023		4 ^e kwartaal 2023	
Orderportefeuille (aantal maanden)		6,5		6,1	
Verwachting ontwikkeling tarieven (%)	- toename	26		41	
	- gelijk	71		56	
	- afname	3		3	
Omzetontwikkeling ¹ per marktsegment	% –	% +	% –	% +	
Utiliteitsbouw	29	19	24	48	
Installaties	13	25	9	64	
Milieu advisering	0	67	0	70	
RO-advisering	7	57	10	50	
Projectmanagement	9	52	20	60	
Industrie	0	46	15	31	
Buitenland	31	46	20	30	
Overig	8	31	17	25	

¹ Hier worden alleen bureaus beschouwd die actief zijn in de betreffende sectoren

Bron: Panteia/Koninklijke NIngenieurs

4 Bouwbedrijven

Bij de bouwbedrijven laten de conjunctuurindicatoren over het algemeen geen sterke ontwikkelingen zien ten opzichte van de voorjaarsmeting. De gemiddelde werkvoorraad is ten opzichte van de voorgaande meting met twee tiende maand gedaald naar 10,5 maanden werk. Deze daling komt volledig voor rekening van de burgerlijke en utiliteitsbouw (b&u), waar de gemiddelde werkvoorraad drie tiende lager ligt dan een half jaar geleden. De orderportefeuilles in de grond-, weg- en waterbouw (gww) zijn daarentegen met één tiende maand werk toegenomen. Per saldo verwacht ongeveer 2% van de bouwbedrijven een uitbreiding van het personeelsbestand, tegenover 5% in de voorjaarsmeting. De verwachtingen van bouwondernemers omtrent de omzet zijn niet sterk veranderd. Per saldo verwacht ongeveer 2% van de bouwbedrijven een toename van de omzet, net als bij de voorjaarsmeting.

Tabel 4.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Het aandeel van de bouwbedrijven dat aangeeft geen stagnatie te ondervinden in onderhanden werk is ten opzichte van een half jaar geleden nagenoeg onveranderd. Bij de gww is het aandeel bedrijven dat stagnatie ondervindt wel gedaald naar 63%, ten opzichte van 67% in de voorjaarsmeting. De voornaamste oorzaken van stagnatie zijn zowel in de b&u als in de gww onvoldoende orders en een gebrek aan personeel. In de gww dragen weersomstandigheden daarnaast nog bij aan stagnatie. Van de bouwbedrijven beoordeelt 18% hun orderpositie als groot, terwijl 15% de orderpositie als klein beoordeelt. Verder voorziet 37% van de bedrijven een prijsstijging in de komende periode. In de voorjaarsmeting was dit nog ongeveer een kwart.

Tabel 4.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, bouwbedrijven (totaal en naar de deelsectoren B&U en GWW)

		2 ^e kwartaal 2023	4 ^e kwartaal 2023
Geen stagnatie in onderhanden werk (%)	Bouw	62	62
	B&U	59	61
	GWW	67	63
Stagnatie vanwege onvoldoende orders (%)	Bouw	14	16
	B&U	11	17
	GWW	18	13
Orderportefeuille (aantal maanden)	Bouw	10,7	10,5
	B&U	11,8	11,5
	GWW	8,5	8,6
Beoordeling orderpositie (%)			
- groot		16	15
- normaal		70	67
- klein		14	18
Verwachte prijsontwikkeling (%)			
- toename		26	37
- gelijk		70	59
- afname		4	4

Bron: EIB

5 Installatiebedrijven

Bij de installatiebedrijven is de gemiddelde werkvoorraad ten opzichte van de voorjaarsmeting met acht tiende maand gedaald naar 10,4 maanden werk. De omzetverwachting is per saldo ongeveer gelijk gebleven ten opzichte van een half jaar geleden. Ongeveer driekwart van de installatiebedrijven verwacht een hogere omzet in het vierde kwartaal, terwijl ongeveer één op de vijf bedrijven een lagere omzet verwacht. Een vergelijkbare ontwikkeling deed zich voor bij de verwachting over het personeelsbestand. Per saldo verwacht vier op de vijf ondernemers het personeelsbestand uit te breiden.

De resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren worden getoond in tabel 5.1. Opnieuw zijn zo goed als alle ondernemers positief over de resultaatverwachting in het laatste kwartaal. Twee op de vijf ondernemers verwacht dat het prijsniveau in het vierde kwartaal zal toenemen. Dit aandeel is fors gedaald ten opzichte van de voorjaarsmeting. Ongeveer 14% verwacht een lager prijsniveau. De installatiebedrijven zijn nog steeds per saldo negatief gestemd over de ontwikkeling van de offerteaanvragen. Ruim een vijfde van de installateurs verwacht een toename van het aantal offerteaanvragen te zien ten opzichte van het derde kwartaal van 2023, terwijl ruim een derde van de bedrijven een lager aantal offerteaanvragen verwacht.

Tabel 5.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, installatiebedrijven (met minimaal 25 werknemers)

		2 ^e kwartaal 2023	4 ^e kwartaal 2023
Orderportefeuille (aantal maanden)		11,2	10,4
Resultaatverwachting (%)	- winst	100	100
	- quitte	0	0
	- verlies	0	0
Ontwikkeling t.o.v. vorig kwartaal (%):			
Prijsniveau	- toename	68	40
	- gelijk	24	45
	- afname	8	14
Aantal offerteaanvragen (%)	- toename	16	22
	- gelijk	49	44
	- afname	35	34

Bron: MC/Techniek Nederland

Bijlage A De opbouw van de monitor

Sinds 2011 beschrijft het EIB in halfjaarlijkse rapportages de conjunctuur in de bouwketen. Koninklijke BNA, Koninklijke Bouwend Nederland, Koninklijke NLIingenieurs en Techniek Nederland zijn de organisaties die bij dit onderzoek betrokken zijn. De huidige rapportage is de 26^e in de reeks. Deze rapportage behandelt de bouwketen in het eerste hoofdstuk als geheel. In de daarop volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de afzonderlijke schakels binnen de bouwketen, die vertegenwoordigd worden door de betreffende organisaties.

In deze rapportage wordt de stand van de conjunctuur in de bouwketen in de tweede helft van 2023 geanalyseerd. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de meest recente conjunctuuronderzoeken van de betrokken brancheorganisaties. Tabel A.1 laat zien welke partijen deze onderzoeken hebben uitgevoerd. De data van het CBS en andere externe bronnen vormen de meest actuele data per 23 november 2023.

Voor de respons op de verschillende onderzoeken geldt dat deze in relatie tot de onderzochte populaties bevredigend tot goed zijn. Bij het bepalen van de uitkomsten voor de totale bouwketen wordt de personeelsomvang per schakel binnen de bouwketen gebruikt voor de weging van sectorgegevens.

Tabel A.1 Bronvermelding en overzicht van respons per schakel binnen de bouwketen, in aantal en als percentage

Branche	Onderzoek door	Aantal	Percentage voorjaars- meting 2023	Percentage najaars- meting 2023
Architectenbureaus	Panteia/Kon. BNA	144	17%	16%
Ingenieursbureaus	Panteia/Kon. NLIingenieurs	39	44%	48%
Bouwbedrijven	EIB	233	29%	29%
Installatiebedrijven	MC/Techniek Nederland	78	14%	17%

Bron: EIB, MC/Techniek Nederland, Panteia/Kon. BNA, Panteia/Kon. NLIingenieurs

De in deze monitor vermelde verwachtingen hebben voor alle schakels betrekking op dezelfde verslagperiode. De verwachtingen in de voorjaarsmeting hebben betrekking op het tweede kwartaal van het jaar, de verwachtingen in de najaarsmeting op het vierde kwartaal. De gemiddelde werkvoorraden hebben betrekking op de maand oktober.

Bijlage B   Extra vragen Monitor Bouwketen

In deze bijlage worden de antwoorden op de extra vragen beschreven die voor de najaarsmeting 2023 van de Monitor Bouwketen zijn gesteld. De extra vragen die bij deze meting gesteld zijn, gaan over normen en wetten. Ten eerste wordt getoetst of ondernemers bekend zijn met verschillende duurzaamheidsnormen. Ten tweede wordt in kaart gebracht wat de invloed is voor het werk van ondernemers als deze normen (BENG- en MPG-normen) worden aangescherpt of een nieuwe norm (GWP-norm) wordt geïntroduceerd. Vervolgens wordt in beeld gebracht hoe de invoering van de Wet kwaliteitsborging (Wkb) en de Omgevingswet het werk beïnvloedt.

Duurzaamheidsnormen

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) overweegt de normen aan te scherpen voor Bijna Energieneutrale Gebouwen (BENG) en de MilieuPrestatie Gebouwen (MPG). Ook wordt overwogen om een nieuwe Global Warming Potential (GWP)-norm te introduceren in de bouw. Het aanscherpen of introduceren van deze normen heeft als doel de gebouwde omgeving zo snel mogelijk verder te verduurzamen.

Het aanscherpen of introduceren van deze normen zou een invloed kunnen hebben op de werkprocessen in de bedrijven binnen de verschillende schakels. Ten eerste is de respondenten gevraagd of zij bekend zijn met bovengenoemde normen. Vervolgens is gevraagd of een aanscherping of introductie van deze normen veranderingen zullen betekenen voor de werkprocessen binnen het bedrijf. De resultaten hiervan worden in deze paragraaf beschreven.

Duurzaamheidsnormen

BENG-norm

BENG staat voor 'bijna-energie neutraal gebouw', een gebouw dat gemiddeld even veel energie opwekt als dat het gebruikt voor verwarming, warm water, ventilatie en koeling. Alle nieuwe gebouwen in Nederland moeten sinds 1 januari 2021 bijna-energie neutraal zijn. De BENG-eisen hebben betrekking op de maximale energiebehoefte, het maximaal primair energiegebruik en het minimaal aandeel hernieuwbare energie. Daarmee is BENG een manier om de energieprestatie van een gebouw aan te duiden.

MPG-norm

MPG staat voor 'MilieuPrestatie Gebouwen' en geeft aan wat de milieubelasting is van de materialen die worden gebruikt bij de bouw van nieuwbouwwoningen en nieuwe kantoorgebouwen. De MPG is een maatstaf voor de duurzaamheid van het gebouw. Hoe lager de MPG, hoe duurzamer de materialen die zijn gebruikt bij de bouw.

GWP-norm

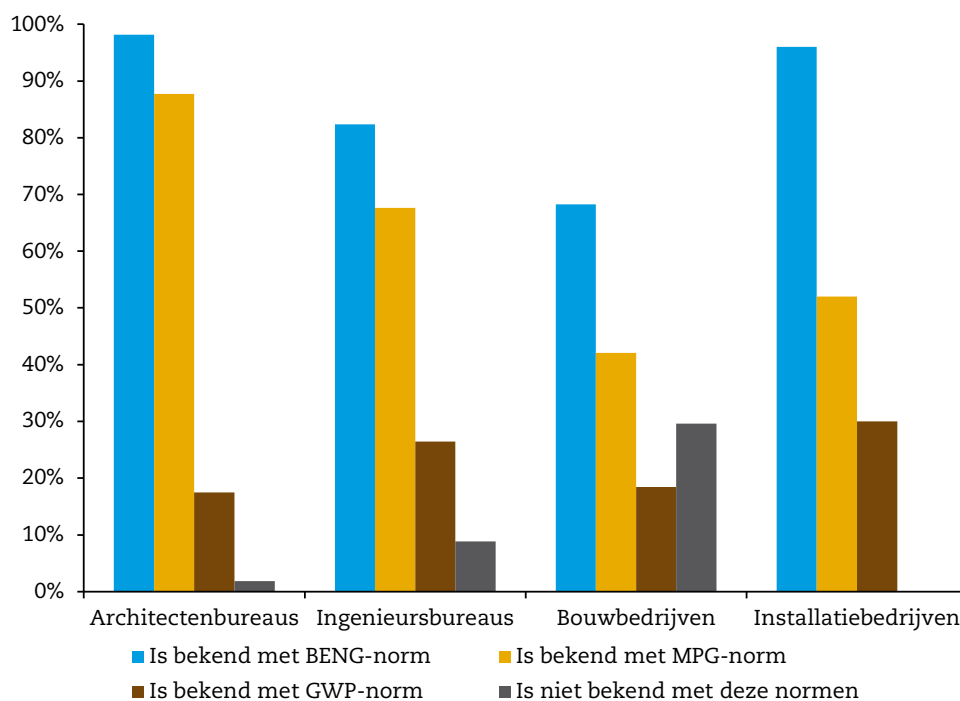
GWP staat voor 'Global Warming Potential' (aardopwarmingsvermogen). Dit is de bijdrage van andere broeikasgassen dan CO₂ aan de opwarming van de aarde. Het is een waarde uitgedrukt in een vergelijkbare hoeveelheid CO₂. Hoe hoger de GWP-waarde, hoe groter het broeikas effect.

Uit onderstaande figuur blijkt dat de BENG-norm binnen alle schakels het meest bekend is bij de deelnemende bedrijven, terwijl de GWP-norm het minst bekend is. Voor de deelnemende architectenbureaus geldt dat bijna alle ondernemers bekend zijn met de BENG-norm. Daarnaast is ook bijna negen op de tien bureaus bekend met de MPG-norm. De GWP-norm is bekend bij 17% van de architectenbureaus. Van de deelnemende installatiebedrijven zijn ook bijna alle ondernemers bekend met de BENG-norm (96%). Iets meer dan de helft van de bedrijven is

daarnaast bekend met de MPG-norm. Het aandeel bedrijven dat bekend is met de GWP-norm ligt met drie op de tien bedrijven het hoogst in de installatiesector. Bij de ingenieursbureaus gaat het om ruim vier op de vijf ondernemers die bekend is met de BENG-norm. Ruim twee derde van de bureaus is daarnaast bekend met de MPG-norm en de GWP-norm is bekend bij ongeveer een kwart van de ingenieursbureaus.

Van alle deelnemende bedrijven zijn bouwondernemers over het algemeen het minst bekend met de drie normen. Drie op de tien bouwbedrijven geeft aan niet bekend te zijn met de BENG-, MPG- of GWP-norm, terwijl dit percentage binnen de andere schakels uitkomt op minder dan 10%.² Ruim twee derde van de bouwbedrijven is bekend met de BENG-norm en ongeveer twee op de vijf bedrijven is bekend met de MPG-norm. Het aandeel bedrijven dat bekend is met de GWP-norm komt binnen de bouwnijverheid uit op ongeveer een vijfde.

Figuur B.1 Bent u bekend met de BENG-, MPG- of GWP-normen? (meerdere antwoorden mogelijk)

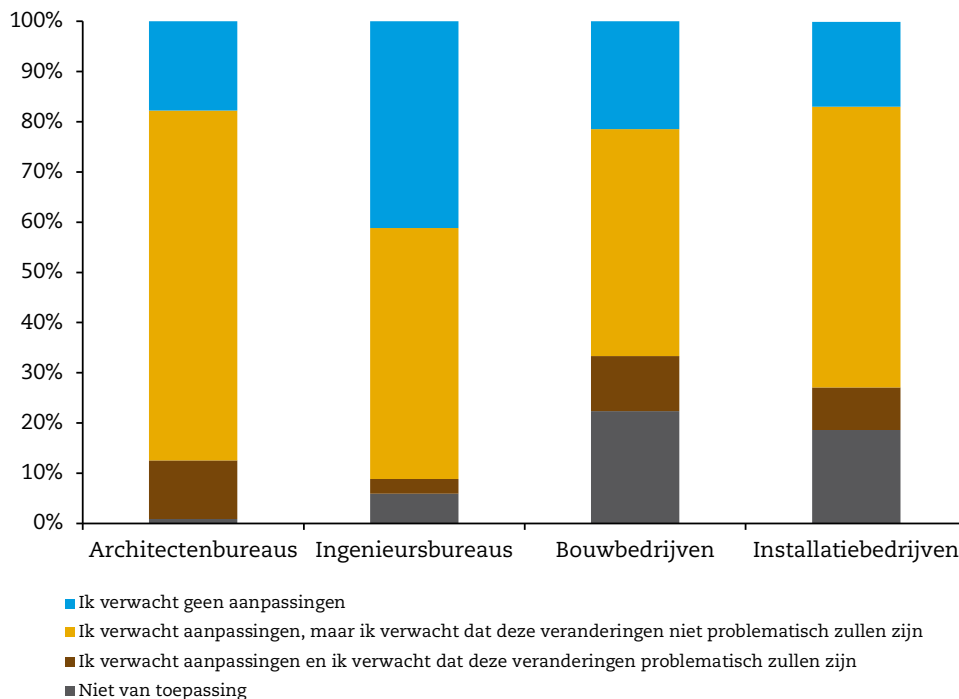
Bron: EIB, MC/Techniek Nederland, Panteia/Kon. BNA, Panteia/Kon. NLingenieurs

Wanneer deze normen worden aangescherpt of ingevoerd, verwacht binnen alle schakels de meerderheid van de bedrijven dat er aanpassingen gedaan moeten worden binnen het bedrijf, maar dat deze veranderingen naar verwachting niet problematisch zullen zijn (figuur B2). Bij architectenbureaus is dit aandeel met 70% het hoogst. Daarnaast verwacht bijna één op de vijf bureaus dat er geen aanpassingen nodig zullen zijn. Bij installatiebedrijven verwacht meer dan de helft van de ondernemers dat er aanpassingen gedaan moeten worden, maar dat deze niet problematisch zullen zijn. Nog eens 17% van de bedrijven verwacht dat er geen veranderingen zullen plaatsvinden. Van de ingenieursbureaus verwacht de helft van de ondernemers dat de nodige aanpassingen niet problematisch zullen zijn. Daarnaast verwacht ook een vrij groot aandeel (ruim twee op de vijf) dat er helemaal geen aanpassingen nodig zijn. Binnen de

² Het aandeel installatiebedrijven dat niet bekend is met de genoemde normen is onbekend.

bouwnijverheid verwacht 45% dat er veranderingen nodig zijn, maar dat deze niet problematisch zullen zijn. Ruim één op de vijf verwacht daarnaast dat er geen aanpassingen nodig zijn. Binnen de gehele bouwketen ligt het aandeel bedrijven dat verwacht dat de benodigde aanpassingen problematisch zullen zijn relatief laag. Bij de ingenieurbureaus ligt dit aandeel met 3% het laagst en bij de architectenbureaus met 12% het hoogst.

Figuur B.2 Zou een aanscherping of introductie van BENG-, MPG- of GWP-normen veranderingen betekenen voor de werkprocessen in uw bedrijf?

Bron: EIB, MC/Techniek Nederland, Panteia/Kon. BNA, Panteia/Kon. NLingenieurs

Invoering wetten

Zonder tegenbericht zullen per 1 januari 2024 de Omgevingswet en de Wet kwaliteitsborging (Wkb) in werking treden.³ Hierdoor zal voor een deel van de bedrijven in de bouwketen gelden dat er aanpassingen in de werkprocessen nodig zijn. De bedrijven is daarom ten eerste gevraagd of zij verwachten dat de werkprocessen binnen hun bedrijf zullen veranderen door de invoering van de Wkb en de Omgevingswet. Vervolgens is gevraagd of zij deze werkprocessen al hebben aangepast. De antwoorden op deze vragen worden in deze paragraaf beschreven.

³ Het publiekrechtelijke deel van de Wkb gaat alleen in voor nieuwbouw en het privaatrechtelijke deel van de Wkb gaat in voor alle bouwwerken.

Wet kwaliteitsborging en Omgevingswet

Wet kwaliteitsborging (Wkb)

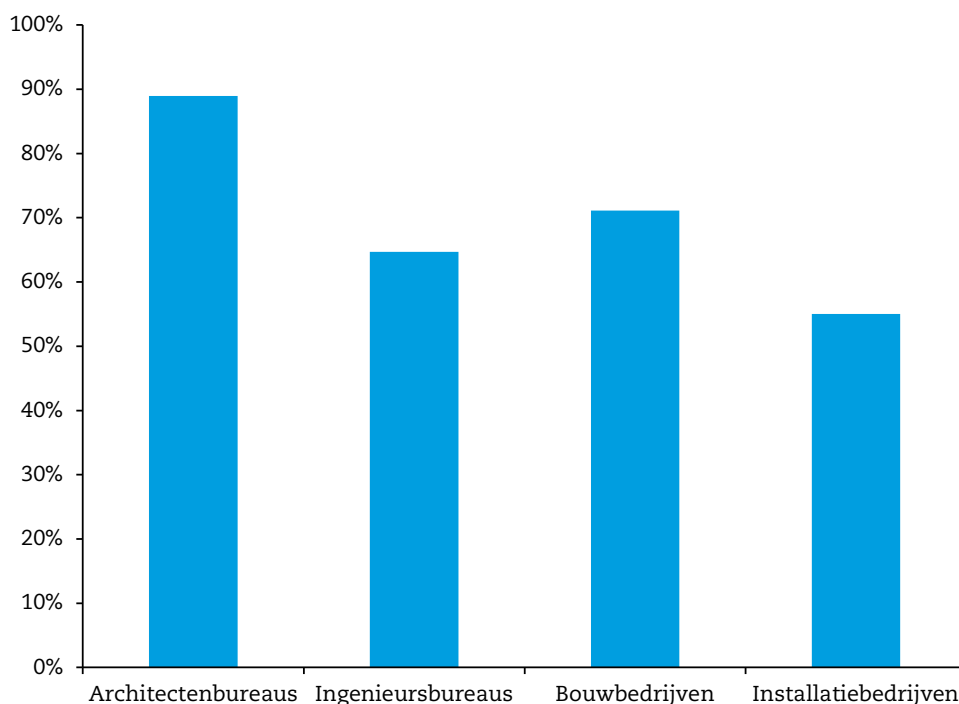
De wet kwaliteitsborging voor het bouwen gaat naar verwachting vanaf 1 januari 2024 stapsgewijs in. De wet moet ervoor zorgen dat de overheid meer toezicht en controle heeft in de bouw en dat de bouwkwaliteit verbetert.

Omgevingswet

De Omgevingswet bundelt alle regels voor de ruimte, o.a. natuur, milieu, bouwen en wonen die op dit moment verspreid staan. De wet moet het makkelijker maken om ruimtelijke projecten te starten.

Onderstaande figuur laat per schakel zien welk aandeel van de ondernemers veranderingen in de werkprocessen verwacht door de invoering van de Wkb en de Omgevingswet. Van de deelnemende bedrijven is dit aandeel met name hoog bij de architectenbureaus, waar bijna negen op de tien ondernemers verwacht aanpassingen te moeten doen. Bij de installatiebedrijven wordt het minst gerekend op veranderingen in de werkprocessen, hier geeft namelijk iets meer dan de helft van de bedrijven aan de werkprocessen naar verwachting te moeten veranderen. Bij de ingenieursbureaus en de bouwbedrijven ligt dit percentage iets hoger (respectievelijk 65% en 71%).

Figuur B.3 Verwacht u dat uw werkprocessen zullen veranderen door de invoering van de Wkb en de Omgevingswet?

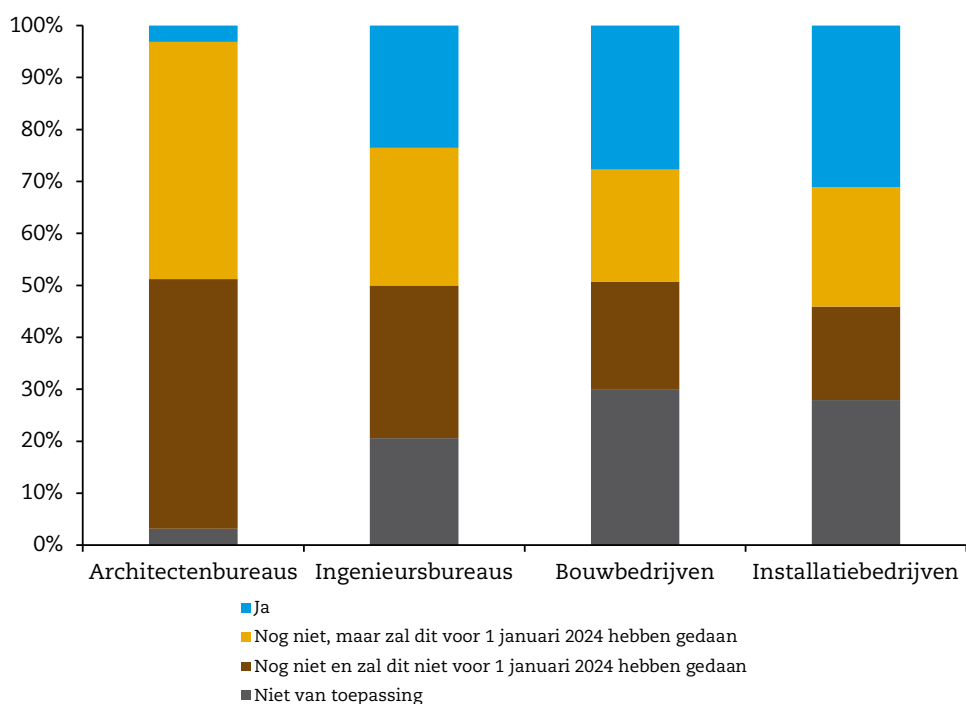
Bron: EIB, MC/Techniek Nederland, Panteia/Kon. BNA, Panteia/Kon. NLingenieurs

Op de vraag of de ondernemers hun werkprocessen al hebben aangepast voor de invoering van de Wkb en de Omgevingswet, verschilt het aandeel bedrijven dat 'Ja' heeft geantwoord niet veel tussen de ingenieursbureaus, bouwbedrijven en installatiebedrijven. Binnen deze schakels geeft

ongeveer een kwart tot drie op de tien bedrijven aan de werkprocessen al te hebben aangepast. Bij de architectenbureaus heeft slechts 3% de werkprocessen al aangepast, ondanks dat binnen deze schakel het aandeel bedrijven dat verwacht de werkprocessen te moeten aanpassen het hoogst ligt. Bij de architectenbureaus geeft bijna de helft van de bedrijven daarnaast aan de werkprocessen wel voor 1 januari 2024 te hebben aangepast. Een vergelijkbaar aandeel geeft aan dat de werkprocessen niet voor 1 januari 2024 zullen zijn aangepast.

Van de deelnemende ingenieursbureaus geeft ruim een kwart aan de werkprocessen te hebben aangepast voor 1 januari 2024. Bij de bouwbedrijven en installatiebedrijven ligt dit aandeel iets hoger, hier verwacht namelijk ruim twee op de tien bedrijven de werkprocessen voor het nieuwe jaar te hebben aangepast. Daarnaast geeft ongeveer drie op de tien ingenieursbureaus aan de werkprocessen pas na 1 januari 2024 te hebben aangepast. Bij de bouwbedrijven en installatiebedrijven is dit ongeveer twee op de tien.

Figuur B.4 Heeft u uw werkprocessen al aangepast voor de invoering van de Wkb en de Omgevingswet?

Bron: EIB, MC/Techniek Nederland, Panteia/Kon. BNA, Panteia/Kon. NLingenieurs

eib

Economisch Instituut
voor de Bouw

Koninginneweg 20
1075 CX Amsterdam
t (020) 205 16 00
eib@eib.nl
www.eib.nl